

לקראת שבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

מתורת

הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שנה ד / גליון קמח

ערש"ק פרשת כי תבוא ה'תשס"ז

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת כי תבוא, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון קמח), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רכבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ובאיזהו מקומן אף עברו עריכה קלה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן העניינים), שם נתבאר הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החסידות

יוצא לאור על ידי
מכון אור החסידות

אה"ק:

ת.ד. 2033 כפר חב"ד 72915

טלפון: 03-9604-832 פקס: 03-9607-370

ארה"ב:

353 Kingston Ave., Brooklyn, NY 11213

(718) 732-9017

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

ביאור דברי רש"י בנוגע לשכר על מצוות ביכורים "בת קול מברכתו גו' תשנה לשנה הבאה" – הטעם שמפרש כן את הכתוב, וביאור הטעם לכך שישנה "בת קול" מיוחדת על מנת לברכו.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק יט עמ' 227 ואילך)

יינה של תורה

ביאור נפלא בתוכן המזמור "לדוד ה' אורי גו'" שאומרים בתפילות חודש אלול, וביאור תוכן זה גם בכתובים בפרשתנו "את ה' האמרת גו' וה' האמירך גו'".

(ע"פ לקוטי שיחות חלק ט עמ' 169 ואילך)

חידושי סוגיות

בגדר תלמיד חכם הראוי להוראה – יביא מחלוקת רש"י ותוס' אי מ' שנה משנולד או משהתחיל ללמוד, והקושיא על כל אחד / יסיק דודאי הא דאמרו בע"ז מיירי לענין הלימוד בפועל ולא יכולת הלימוד, ולזה איפליגו אי זקוק לשלימות קבלה מרבו או שמספיקה שלימות עצמו / יסיק דשיעור מ' שנה שוה הוא לענין יכולת הלימוד, ובזה גופא איכא ב' גדרים, שלימות יכולת עצמו וידיעת כללי הלימוד דרבו.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לד עמ' 160 ואילך)

הוספה – דרבי החסידות

אגרת קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע – סיפור מהרה"ק מרוזין אודות אמירת תהלים בשבת קודש.

(אגרות קודש חלק ד עמ' ט)

מקרא אני דורש

”בת קול מברכתו” – אמאי?

ביאור דברי רש”י בנוגע לשכר על מצוות ביכורים ”בת קול מברכתו גו’ תשנה לשנה הבאה” – הטעם שמפרש כן את הכתוב, וביאור הטעם לכך שישנה ”בת קול” מיוחדת על מנת לברכו

א. בפרשתנו (כו, טז): ”היום הזה ה’ אלקיך מצוך לעשות את החוקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך”. ופירש רש”י על המלים ”ושמרת ועשית אותם” – ”בת קול מברכתו: הבאת ביכורים היום, תשנה לשנה הבאה”.

ולכאורה תמוה: בפשטות המלים ”ושמרת ועשית אותם” הם לשון של ציווי ופקודה, הוראה לאדם – (וכן באמת פירשו באבן עזרא ובספורנו) – ומה טעם מפרש אותם רש”י במשמעות של ברכה מלמעלה?

וכבר האריכו במפרשי רש”י בביאור טעמו; ונקודת הענין, שרש”י למד זאת מכך שפסוק זה נאמר לאחר פרשת הציוויים על ביכורים וידידי מעשרות, וגם לאחר שהפסוק מתאר את קיום הציוויים בפועל [וכפי שפירש רש”י את הפסוק דלעיל מיני’]: ”השקיפה ממעון קדשך מן השמים” – ”עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות” כו’], ולכן אין לפרשו במשמעות של ציווי והוראה, שהרי האדם כבר שמר ועשה, אלא בהכרח לפרשו במשמעות של ברכה – שיזכה האדם לשמור ולעשות את הביכורים בשנה הבאה.

אבל עדיין צריך ביאור, כי גם כאשר באים לפרש את המלים ”ושמרת ועשית אותם” במשמעות של ברכה, מהיכתי תיתי לחדש ש”בת קול מברכתו”?

לקראת שבת

ולכאורה, הרי זה דבר נפלא שאין לו חבר בכל מצוות התורה. מצינו אמנם בריבוי מצוות שהכתוב מבטיח לאדם כל מיני שכר וברכה, אבל כאן מחדש רש"י שלא זו בלבד והברכה מפורשת בתורה אלא שהאדם המקיים מצות ביכורים זוכה שתהי' בעבורו בת קול מיוחדת מן השמים המברכת אותו ("הבאת ביכורים היום, תשנה לשנה הבאה"). וטעמא בעי.

ב. ויש לומר בזה, ובהקדים דיוק לשון רש"י – "הבאת ביכורים היום, תשנה לשנה הבאה". ולכאורה, הי' לרש"י לומר "הבאת ביכורים היום – תביא לשנה הבאה", או "תעשה לשנה הבאה" (שהרי בא לפרש את לשון הפסוק: "ועשית אותם") וכיוצא בזה. ומה טעם נקט לשון "תשנה" דוקא?

ויש לבאר, דהנה בכללות הפרשה כאן רואים את הענין של 'מדה כנגד מדה'. וכמו בפסוקים שבאים מיד לאחר מכן: "את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים... וה' האמירך היום להיות לך לעם סגולה". כלומר: אין כאן שכר סתם, אלא דוקא באופן של מדה כנגד מדה, בדיוק בהתאם למעשי האדם – כיון ש"את ה' האמרת", לכן 'ה' האמירך".

ולכן גם כאן לומד רש"י, שהמלים "ושמרת ועשית אותם" אינם מלמדים על סתם ברכה וזכות שתבוא לאדם בזכות הביכורים, אלא דוקא על ברכה באופן של מדה כנגד מדה. וזהו שאומרים לו "הבאת ביכורים היום – תשנה לשנה הבאה": אין כאן ברכה 'חדשה', אלא שאותו דבר גופא שאתה עושה היום – תחזור ותעשה אותו הדבר לשנה הבאה.

ג. וענין זה של 'מדה כנגד מדה', ניכר ומודגש ביותר בכללות מצות הביכורים:

כיון שהקב"ה הוציאנו מהעבודה הקשה של מצרים, ונתן לנו את ארץ ישראל, באופן של "ארץ זבת חלב ודבש" – לכן: (א) כנגד זה שהוא הביא אותנו "אל המקום הזה" – הרי אנחנו באים "אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך"; (ב) וכנגד זה שהוא נתן לנו את הארץ והפירות וכו', הרי אנחנו באים ומביאים את הפירות הטובים ומניחים אותם "לפני ה'".

אמנם יש במצות ביכורים פרט שלכאורה אינו במדה זו, והוא העני' בקול של האדם – "וענית ואמרת לפני ה' אלקיך", ופירש רש"י: "וענית, לשון הרמת קול". ואם אכן כל הפרטים בביכורים הם באופן של "מדה כנגד מדה" – הרי צריכה להיות "מדה" מתאימה כנגד "מדה" זו של עניית קול!

על כך מפרש רש"י, שאכן, גם כנגד ההרמת קול יש שכר באופן של מדה כנגד מדה – ש"בת קול מברכתו: הבאת ביכורים היום, תשנה לשנה הבאה". ה"בת קול" מלמעלה מכוונת כנגד הרמת הקול של האדם בעת הבאת הביכורים.

יינה של תורה

"ה' אורי וישעי"; "את ה' האמרת"

ביאור נפלא בתוכן המזמור "לדוד ה' אורי גו" שאומרים בתפילות חודש אלול, וביאור תוכן זה גם בכתובים בפרשתנו "את ה' האמרת גו' וה' האמירך גו"

א. בענין ראשי התיבות ד"אלול" ידוע (אבודרהם ס' תפילת ר"ה. ועוד), אשר מרומזים הם בכתוב (שה"ש ו, ג) "אני לדודי ודודי לי".

והנה, במהרש"א (ברכות ו, א) מצינו אשר משווה תוכן כתוב זה ("אני לדודי") לתוכן הכתובים (פרשתנו כו, יז"ה) "את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו'". דעפ"ז מובן, דפסוקים אלו ופרטי הענינים שבהם יש להם שייכות מיוחדת לחודש אלול ועבודתו, כדלהלן.

ב. ויובן זה בהקדים: אחד הענינים המיוחדים בחודש אלול (לגבי שאר חדשי השנה) הוא בכך שבכל יום בו אומרים בתפילה את המזמור "לדוד ה' אורי".

והנה, בדרושי חסידות מבארים בתוכן מזמור זה, דמה שבתחילה אומר "אחת שאלתי מאת ה'", ולאחר מכן שואל ומבקש כמה ענינים ופרטים – "לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגו'", הוא מאחר וכל ענינים ופרטים אלו כלולים ב"אחת שאלתי". שבת בבית ה'" (ובתחילה אומר הכלל ואח"כ מפרט הפרטים שבו). ומאחר שגם כתוב זה ד"אחת שאלתי" בא כמה פסוקים

לקראת שבת

י

לאחרי תחילת המזמור, מובן, שגם ענין זה ד"שבתי בבית ה'" הוא 'פרט' לגבי הענינים הכללים הכתובים בראש המזמור – "לדוד ה' אורי וישעי וגו'" (אשר הכתובים שבהמשך המזמור באים לפרט ולהרחיב אותם).

כלומר: הכלל הראשון הוא הידיעה וההכרה ש"ה' אורי וישעי גו' ה' מעוז חיי גו'", ומזה באים לידי "אחת שאלתי גו' שבתי בבית ה' גו'", ולאח"כ באים לידי הפרטים ד"לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגו'";

וכפי שזהו בעבודת התשובה – עבודת חודש אלול:

דהנה, מצד ריבוי ההעלמות וההסתרים בעולם, שייך שיהי' מצב (בענינים פרטיים עכ"פ) בו שוכח האדם על שייכותו עם הקב"ה, ועד ש(בכמה ענינים) אין ניכר בהנהגתו שהיא באופן ד"ונפלינו", ההבדלה בין ישראל לעמים. ולכן, בשעה שמגיע חודש אלול, זמן התשובה, צריך לעורר בתחילה ש"ה' אורי וישעי" – הידיעה וההכרה שהוא שייך וקשור לקב"ה;

אמנם זה לבדו אינו מספיק, מאחר ויכול להיות, שאף שיזכר על שייכותו לקב"ה, יפילו היצר וישקעו בתאוות עולם הזה, דבזה נעשה האדם נפרד, ח"ו, מההתקשרות באלקות. ולכן צריך האדם לעורר בעצמו רצון חזק (ועד שרצון זה נעשה בקשתו ומשאלתו היחידה – אחת שאלתי) להימצא בבית ה' באופן של עכבה וקביעות ("שבתי") כל ימי חיי;

אך גם זה עדיין אינו מספיק, מאחר ואפשר שישאר זה רק בהתעוררות כללית ורצון כללי, אבל בפרטים – יכול הוא ליפול, ולא לזכור בפועל אודות הקב"ה – ולזה באים תיכף בקשות פרטיות: לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו וגו'.

ג. והנה, אע"פ שענינו של הפסוק הראשון "לדוד ה' אורי" הוא רק ידיעה כללית בשייכות האדם לקב"ה (כנ"ל), ישנם בהכרה זו גופא ב' ענינים: "ה' אורי וישעי" ו"ה' מעוז חיי":

וי"ל, דמה שמוזכר כאן ב' פעמים שם הוי' ("הוי' אורי וישעי" ו"הוי' מעוז חיי") – הוא ע"ד מה שמבאר רש"י (תשא לד, ו) בנוגע לשני השמות הוי' ("ה' ה'") ב"ג מידות הרחמים: "אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב".

הביאור בזה:

עשיית חטא יכולה לבוא מצד ב' סיבות: (א) היצר הרע 'משכנע' את האדם שהעבירה כלל אינה עבירה, ועד שלפעמים אומר שהיא גם מצוה. (ב) האדם יודע אמנם שזוהי עבירה, אך אין לו כח להתגבר על היצה"ר המכשילו בה.

וזוהי הכוונה ב"ה' אורי וישעי": (א) הקב"ה מאיר ("אורי") להאדם שיוכל לראות את האמת – מהו הטוב ומהו הרע, ו(ב) עוזר ("ישעי") להאדם להתגבר על היצה"ר. וב' פרטים אלו הם "קודם שיחטא" – הקב"ה אינו מניח את האדם לבוא לידי "יחטא", אע"פ שיצררו מתגבר עליו;

לקראת שבת

יא

לאח"ז ישנה מדריגה נעלית יותר – "ה' מעוז חיי": דגם לאחרי שהאדם נופל ח"ו, יש לו את הכח (מצד הדרגה הנעלית דשם ה') לעשות תשובה, שזה מביאו ל"חיי" – התורה והמצוות שבהם נאמר "וחי בהם", ועד ל"מעוז חיי" – התשובה שהיא נעלית גם מהתומ"צ ("במקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד" (רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד)).

וזוהי שייכותו של הכתוב "לדוד ה' אורי" לחודש אלול: דבשעה שבא חודש אלול, והאדם נזכר אודות שייכותו עם הקב"ה, בא היצה"ר אליו בטענה: אמנם אמת היא שאתה שייך לקב"ה, אבל לפועל נמצא אתה בעוה"ז, ש"מלא קליפות" (תניא פל"ו), ויש לך יצה"ר "אומן במלאכתו", ואין ביכולתך להביא לידי ביטוי את שייכותך זו עם הקב"ה בחיי היום יום!

– וע"כ אומרים (תיכף כשנזכרים על השייכות הכללית לקב"ה, עוד קודם שנכנסים לפרטים) ש"ה' אורי וישעי", והוא מאיר ומסייע להאדם לכל יפול, ובמילא "ממי אירא".

אמנם עדיין טוען היצה"ר, דמה שהקב"ה "אורי וישעי" מועיל רק על להבא – שלא תחטא עוד, אך מאחר שכבר חטאת כמה פעמים בעבר, אתה כבר "נופל" ר"ל,

וע"כ אומרים לו: "ה' מעוז חיי ממי אפחד" – דלא רק שאין לנו מורא מ"רחוקים" (וכפירש"י (עקב יא, כה) "פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים"), שמכאן ולהבא לא ניפול, אלא גם "ממי אפחד" – גם מן ה"קרובים", מהחטאים שכבר ישנם, אין אנו מפחדים – מאחר ו"ה' מעוז חיי", והוא נתן עוז וכח לעשות תשובה.

ד. וככל הדברים האלו ממש (בהזמור "לדוד ה' אורי"), כן הוא גם בתוכן הכתובים (בפרשתנו) "את ה' האמרת. . . וה' האמירך":

ראשית הכל צריך להיות "את ה' האמרת. . . וה' האמירך" – השייכות הכללית של האדם עם הקב"ה ושל הקב"ה עם האדם (בדוגמת השייכות הכללית ד"ה' אורי וישעי וגו'"); לאחר מכן בא הענין הכללי ד"האמרת. . . האמירך" לידי ביטוי: "להיות לך לאלקים ו"להיות לו לעם סגולה" (כהמשך הכתובים) – השייכות הכללית עם הקב"ה באה לידי פירוש מסויים, דהאדם יודע ש"אנו עמך ואתה אלקינו" וכו' – בדוגמת "אחת שאלתי גו' שבתי בבית ה' גו'";

ולאח"ז בא זה לידי ביטוי בענינים פרטיים: "וללכת בדרכיו גו'" ו"לשמור כל מצותיו גו'" – בדוגמת "לחזות בנועם ה' וגו'".

וכן גם בנוגע לב' הפרטים שבהשייכות הכללית ד"אורי וישעי. . . מעוז חיי", שגם הם מרומזים בהשייכות הכללית ד"האמרת. . . האמירך":

דהנה, בפירש"י (ע"ה פ) מביא ב' פירושים מהו "האמרת" ו"האמירך": (א) לשון פרישות והבדלה (ב) לשון תפארת. וי"ל, שבב' פירושים אלו מרומזים ב' הפרטים: "לשון פרישות והבדלה" פירושו, שליהודי אין שייכות ל"אלקי הנכר" ו"עמי הארץ" – בדוגמת "ה' אורי

לקראת שבת

וישעני, שפועל שלא יהי' לאדם שייכות עם ענינים של רע; ו"לשון תפארת" מורה, שאין זה רק שהיהודי מופרש מן הענינים הבלתי רצויים, אלא יש כאן גם "תפארת" ושבח נוספים – וזהו ענין התשובה, שהיא פועלת שגם ה"זדונות" שעשה בעבר נהפכים לזכויות (ימא פו, ב) – שזהו בדוגמת "ה' מעוז חיי", הכח לענין התשובה.

חידושי סוגיות

בגדר תלמיד חכם הראוי להוראה

יביא מחלוקת רש"י ותוס' אי מ' שנה משנולד או משהתחיל ללמוד, והקושיא על כל אחד / יסיק דודאי הא דאמרו בע"ז מיירי לענין הלימוד בפועל ולא יכולת הלימוד, ולזה איפליגו אי זקוק לשלימות קבלה מרבו או שמספיקה שלימות עצמו / יסיק דשיעור מ' שנה שוה הוא לענין יכולת הלימוד, ובזה גופא איכא ב' גדרים, שלימות יכולת עצמו וידיעת כללי הלימוד דרבו

"ולא נתן ה' לכם לב לדעת... עד היום הזה"

(פרשתנו כט, ג)

א.

ראיית התוס' מע"ז שמ' שנה נמנין מתחילת הלימוד,
וראי' לרש"י מאבות דנמנין מעת שנולד

בדין "ת"ח שהגיע להוראה", איתא בגמ' (סוטה כב, ריש ע"ב. ע"ז יט, ב) דאין אדם בגדר ראוי להוראה עד ארבעים שנה. ופרש"י (ע"ז שם) "עד ארבעין שנין – משנולד". וכ"כ הר"ן (לרי"ף) והמאירי שם. וכ"ה בש"ך (יו"ד סרמ"ב סקמ"ט, בדעת הרמ"א שם).

אבל בתוס' (סוטה שם) כ' "פי", משנה שהתחיל ללמוד עד ארבעים שנה ולא משנה שנולד, כדאמרינן בפ"ק דמסכת ע"ז (ה, ב) ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה (פרשתנו כט, ג) ש"מ לא קאים איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שנין, וזה הי' ממתן תורה עד מ' שנה שאז התחילו ללמוד".

לקראת שבת

והנה, יסודו של רש"י לפרש שהכוונה היא למ' שנה "משנולד" הוא¹ ממשנה דמס' אבות (פ"ה מכ"א (בסידור אדה"ז – מכ"ב)) "בן ארבעים לבינה", שהכוונה בזה לגיל ארבעים מעת הלידה (ככל הענינים שנמנו במשנה: בן חמש שנים למקרא בן עשר כו'), שאז מגיע האדם לשלימות ההבנה (בינה) בתורה, ולזה אז דוקא הוי ראוי להוראה, וכן איתא בפ"י המיוחס לרש"י² על מס' אבות שם (בפ"י הראשון) "בן ארבעים, להבין דבר מתוך דבר ולהורות כהלכה".

אמנם, עדיין קושיית התוס' (על פרש"י) בעינה עומדת, האיך תתישב שיטת רש"י בזה עם הא דאמרו "לא קאי איניש אדעתי דרבי' עד ארבעין שנין", דמוכח ששלימות ההבנה בתורה באה לאחרי מ' שנה של לימוד; ולאידך יוקשה, איך יפרשו התוס' דברי המשנה הנ"ל ד"בן ארבעים לבינה", דמשמע מ' שנה משנולד.

ב.

יקשה על יישוב המהרש"א לקושיית התוס', מדברי רש"י עצמו בע"ז

והנה במהרש"א (חדא"ג סוטה שם. וראה גם תו"ט לאבות שם) מיישב קושיית התוס', וז"ל: "ואין זה מוכרח, דודאי היו בדור המדבר כמה וכמה קטנים גם שנולדו אז קודם מתן תורה ולא היו ראויים בהתחלת הלימוד אז, וגם עמהם הכתוב מדבר ולא נתן ה' לכם לב לדעת דהיינו שיש להם מ' שנה מלידתם גם אם לא למד מ' שנה וכמו ששנינו בן מ' לבינה דלא איירי דוקא בלמד כל המ' שנה".

והיינו, שלשיטת רש"י, גם במרז"ל "לא קאי איניש אדעתי דרבי' עד ארבעין שנין" אין הכוונה לארבעים שנה של לימוד מרבו, אלא לבן ארבעים שנה³. וכ"ה בפ"י המיוחס לרש"י עמ"ס אבות שם (בפ"י ה'): "לבינה, כדאמרינן . . . ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה מכאן לתלמיד שאינו עומד על דעת רבו עד שהוא בן ארבעים".

אבל צ"ע, דלפי זה נמצא דוחק בפירוש המקראות, ונזדקק לומר שדוקא על אותם שנולדו בעת מ"ת ורק אז (בעת אמירת משנה תורה) הגיעו להיות בן ארבעים שנה, נאמר "ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' עד היום הזה" – משא"כ אותם שנולדו בשנים שלפני מ"ת כבר "עמדו על דעת רבם" (הרבה) זמן לפני⁵.

דנוסף על הדוחק בעצם פירוש הכתוב באופן זה, אף שמסתימת הלשון "ולא נתן ה' לכם

(4) וכן משמע במאירי, מדרש שמואל ועוד לאבות שם. וראה אוה"ת תולדות קלוז, א.

(5) ובתו"ט לאבות שם (בתי' ה') – דישראל בשעת מ"ת גרים היו, וכל גר קטן שנולד דמי. ואכ"מ.

(1) ראה גם חדא"ג מהרש"א סוטה שם (נעתק לקמן ס"ב).

(2) ראה שד"ח כרך ט כללי הפוסקים ס"ח אות ח. וש"נ.

(3) וכ"ה במשכיל לדוד על פרש"י סוף פרשתנו.

לקראת שבת

טו

גו"מ משמע שלכל ישראל מדבר, וגם תמוה לפ"ז אמאי לא הוכיח משה בדבריו לאלו שהיו יותר מבני ארבעים שנה – כשהגיעו הם לגיל ארבעים (וכפרש"י (סוף פרשתנו) ד"לפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה . (ורק) מכאן ואילך יקפיד" – ולמה לא הקפיד לפנ"ז על אותם שהגיעו לפנ"ז לגיל ארבעים שנה),

ועוד – ה"ז היפך פרש"י עצמו במס' ע"ז שם, שכ' "אף משה רבינו לא נזכר לתת על לבו דבר זה עד מ' שנה", הרי מפורש בדברי הכתוב "ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו"מ נאמרו גם בנוגע למשה עצמו" (שה"י אז בן מאה ועשרים שנה). ועכצ"ל שגם רש"י מפרש הלשון "עד ארבעין שנין" במחז"ל זה, דהיינו מ' שנה משהתחיל ללמוד⁸. והדרא קושיית התוס' לדוכתא היאך פירש הכא בגדר "ראוי להוראה", דהוא מ' שנה משנולד.

ג.

**יסיק דאיפליגו בגדר "ראוי להוראה" אם עיקר גדרו הוא
במי שכח הכנתו כראוי או שקבלתו מרבו היא בשלימות**

ולזה נראה לחדש, דלשיטת רש"י איכא ב' גדרים בשלימות הלימוד, וב' מימרות הנ"ל – "בן ארבעים לבניה" ו"לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שנין", אינם סותרים זא"ז כשיעור שלימות בינת האדם (אי הוי ארבעים שנה משנולד או ארבעים שנה משהתחיל ללמוד) – דבכל סוגיא מיירי בענין אחר:

מתני' ד"בן ארבעים לבניה", איירי בהתגדלות וצמיחה הטבעית של כח האדם, דכמו שהגוף גודל מקטנות לגדלות, כך יש "גידול" של כחות הנפש, שזהו דבר טבעי (ואינו תלוי במעשה האדם), שכחותיו הולכים ומשתכללים (מאליהם). וזהו "בן ארבעים לבניה", דכח הבינה שכנפש האדם הולך ומשתכלל⁹ עד שמגיע לשלימותו בגיל ארבעים, שאז יש בכחו של האדם "להבין דבר מתוך דבר" וכו' (וכמו בשאר הענינים שנמנו במשנה שם, דאין הכוונה שבגיל מסויים ישנו להדבר עצמו דמיירי ב' (מקרא משנה וכו') אלא רק שאז מסוגל האדם לעסוק בדברים אלה).

משא"כ הא ד"לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שנין" קאי בהבנת דברי הרב עצמה, היינו לא שאז יש לו הכח והאפשרות להבין דברי רבו, אלא שע"י מ' שנה של לימוד בפועל, ה"ה מבין ומשיג ויודע בפועל דעת רבו לאשורה ולעומקה, "לדעת סוף דעתו ותבונתו" (י' רש"י ע"ז שם¹⁰).

9) ראה פירוש המלות לאדמו"ר האמצעי בתחלתו (ועוד) – כמה דרגות ב"צמיחת" המוחין מקטנות לגדלות.

10) ובפ' עה"ת פרשתנו שם "סוף דעתו . . וחכמת משנתו" – נת' בלקו"ש חי"ד (ע' 106 ואילך).

6) ראה גם משכיל לדוד שם.
7) וראה גם תוס' ע"ז שם (נדפסו שם ע"א). וראה לקמן הערה 21 ובפנים ס"ד.

8) וראה גם ר"ח ב"מ לג, א.

לקראת שבת

ולפי זה י"ל בכיבור פלוגתת רש"י ותוס' הנ"ל בדין "הראוי להוראה" שאינו אלא לאחרי ארבעים שנה, דנחלקו מהו גדרו של תנאי זה דמ' שנה.

דהנה, א' מתנאי ההוראה (גם בזמן הזה) הוא – הקבלה מרבו, שלמד הדינים ממנו¹¹ (וכן צריך להיות נסמך מרבו להוראה¹²). ובהא גופא פליגי רש"י ותוס', מהו גדר שלימות הקבלה מרבו שצריך להיות כדי לעשותו ראוי להוראה (בשלימות¹³):

רש"י ס"ל שעצמיות גדר "ראוי להוראה" הוא שלימות כח בינתו¹⁴ של האדם, שיוכל להבין דבר מתוך דבר ולדמות מילתא למילתא, ורק שאמרו בזה עוד תנאי צדדי, שצ"ל הקבלה מרבו, שמעמידו על האמת וכו'. ולכן ס"ל דמספיקות מ' שנה משנולד, היינו דאם נתקיים התנאי הצדדי וקיבל מרבו כל הדינים, והוא בן ארבעים שאז כח בינתו הוא בשלימות, יכולים לסמוך על הוראתו;

אמנם התוס' ס"ל, שזה שצריך קבלה מרבו הוא הוא עצמיות גדר "ראוי להוראה", מפני שמורה הוראה צריך לעמוד במקום רבו וע"י הקבלה בעצמה הוא שנעשה "ראוי להוראה" [וע"ד שמצינו דסמיכה צ"ל איש מפי איש עד משה רבינו (ראה רמב"ם הל' סנהדרין רפ"ד), שא' מהטעמים בזה כי הם עומדים במקום משה ובית דינו¹⁵ – הנה מעין זה היא גם ההוראה בזה"ז (משבטלה הסמיכה), שתוכנה וגדרה הוא, שהמוסמך הוא במקום המסמך];

ולזה לא מספיק מה שהתלמיד מביין בכח בינתו בשלימותה (בגיל מ', כדתנן באבות) את מה שקיבל מרבו, אלא צ"ל אצלו אותה ההבנה והדעת של רבו (שרק אז ה"ה עומד במקומו), ושלימות הקבלה מרבו הוא כשילמוד ממנו מ' שנה כהמימרא ד"לא קאי איניש כו", ולכן אינו ראוי להוראה עד ארבעים שנה "משנה שהתחיל ללמוד", שאז עומד על סוף דעתו של רבו וקבלתו מרבו (שהיא העושה אותו להיות "ראוי להוראה") הויה בשלימות.

ועפ"ז א"ש, דמעיקרא לא קשה לרש"י ממחז"ל ד"לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שנין" – כי לשיטת רש"י, בענין ההוראה נוגע רק שלימות בינת האדם עצמו (ולא העמידה על דעת רבו), ולזה אינו מוכרח שתהי' קבלתו מרבו באופן הכי שלם דוקא; ולאידך לא קשיא לתוס' ממשנה ד"בן ארבעים לבינה", דהא ודאי שלימות כח הבינה של האדם הוא בגיל ארבעים (ופשוט שבלי תנאי זה אין ראויים להוראה¹⁴), אלא שהתוס' ס"ל שנוסף על שלימות

13) שהרי בכמה אופנים אין התנאי דארבעים שנה (ראה סוטה וע"ז שם. רמ"א ונ"כ שו"ע יו"ד שם. וראה בפרטיות אנציקלופדי' תלמודית שם. וש"נ).

14) ראה סנהדרין שם, רע"א "גמירנא וסבירנא". הוריות (ב, ב) "גמיר וסביר" (וברש"י שם ד"ה תנא).

15) ראה גם לקו"ש ח"ז ע' 212 הערה 52.

11) ראה רש"י סנהדרין ג, א (ד"ה דגמיר) "ששמע מחכמים ומדיינין". שם ה, רע"א ד"ה דגמירנא. ועוד.

12) סנהדרין ה, א ואילך. ובכ"מ. – אלא שבזה"ז הסמיכה היא רק נטילת רשות כו' (סנהדרין שם, ב. וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך הוראה ס"ב. וש"נ). ואכ"מ.

לקראת שבת

ז

כח הבינה של התלמיד עצמו, צ"ל גם העמידה על דעת רבו באופן היותר שלם, כדי שיהי ראוי להוראה, וכנ"ל.

ד.

יארִיךְ בנדר שיעור מ' שנה רקבלה מרבו, שהוא כולל ידיעת כללי הלימוד ולא רק ההלכות וסברות שלימוד

אלא שעדיין יל"ע בגופו של חידוש הנ"ל, דשני מחז"ל הנ"ל ("בן מ' לבינה" ו"לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד מ' שנה") מדברים אודות שני ענינים שונים – דהנה, מפורש במחזור וויטרי (עמ"ס אבות שם), וז"ל: "בן ארבעים לבינה, דכתיב ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' עד היום הזה והיא היתה שנה מ' ליצי"מ ולמ"ת . . לא הרגיש בו משה עד מ' שנה . . לא הספיקו ללמוד ולעמוד על דעתו של משה עד שנת מ' . . מיכן לתלמיד שאינו עומד על סוף דעתו של רבו מ' שנה" – הרי מפורש שמקשר מחז"ל ד"לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד מ' שנה" (דהיינו מ' שנה של לימוד מפי רבו) עם דברי המשנה "בן מ' לבינה"¹⁶.

[וכ"ה להדיא בפרש"י לאבות (מכת"י)¹⁷ על המשנה הנ"ל ("בן ארבעים לבינה"): "לא קאי איניש אדעת' דרבי' עד מ' שנה כמו שמצינו במשה כו' מכאן שאינו עומד על דעת רבו עד שילמוד לפניו מ' שנה".]

ודוחק לומר שהובא זה רק בתור דוגמא בעלמא לזה שצריכים מ' שנה גם לענין הבנת שכל רבו – כי מפשטות לשון הראשונים הנ"ל משמע שהתוכן אחד הוא.

והנראה בזה, בהקדם תוספת ביאור בהא דלא קאי איניש אדעת' דרבי' עד ארבעין שנין, שלכאורה הוא גדר תמוה, דהאיך אפשר לתת בזה שיעור השווה לכל אדם – מ' שנה – והרי השגת דברי תורה תלוי' בכשרונות התלמיד, הידיעה שלו וכו', ובודאי איכא בזה חילוקים מן הקצה אל הקצה, והכיצד נוכל לקבוע כלל אחד לכל תלמיד ותלמיד שאינו עומד על דעת רבו עד מ' שנה.

ועכצ"ל, דאין כוונת חז"ל ב"קאי איניש אדעת' דרבי'" להבנת התורה שהרב מלמד לתלמידו (דעד מ' שנה יש לו הבנה שטחית יותר בשכל הרב, ולאחרי מ' שנה יורד (יותר) לעומקו של השכל) – רק הכוונה לענין נעלה יותר שאינו תלוי בכשרונות ויגיעת התלמיד, והוא דבר הבא מאליו ובדרך ממילא (באם מתייגע כדבעי בכח עצמו) לאחרי מ' שנה.

ומפורש הדבר בפשוטו של מקרא – "ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' עד היום הזה", דמשמע מזה, שאין העיכוב בזה מצד בני" (שהם לא נתנו לב לדעת כו'), אלא מצד הקב"ה, ש"לא

16) וראה גם רע"ב (ועוד) אבות שם (ובתוי"ט שם הקשה עליו). בחיי פרשתנו עה"פ. אוה"ת פרשתנו ע' תתשלד. ועוד.

17) יצא לאור בפירושי ראשונים לאבות (ירושלים, תשל"ג).

לקראת שבת

נתן ה' לכם לב לדעת גו'¹⁸. ומוכח, שהעמידה על דעת רבו אינה תלויה ביגיעת האדם עצמו (שיגיעתו היא המביאה לזה), אלא שזהו דבר הבא מלמעלה, שהקב"ה ברא את האדם ונתן לו לב כו' באופן שאינו עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה.

ובהסברת הענין נראה, דבלימוד הרב עם תלמיד, יש שני ענינים: א) לימוד פרטי, הסוגיא הפרטית שלומד עמו, ב) דרך הלימוד, שהרב נותן לתלמיד דרך ושיטה איך ללמוד, ודרך זו תלויה בתכונותיו וחושיו המיוחדים של כל השכל של הרב.

ומחולקים המה זמ"ז, דהלימוד הפרטי מקבל התלמיד מרבו בסגנון גלוי, ששומע מרבו ביאור והסברה בלימודו, וככל שהתלמיד יתייגע יותר בכח שכלו, יבין אותה לאשורה יותר ולעומקה; אבל דרכו של רבו, הקשורה עם כח שכלו של הרב, אינו נשפע וניתן בסגנון גלוי [ע"ד המבואר בכ"מ (סהמ"צ להצ"צ מצות פו"ר פ"ב. סה"מ תרנ"ט ע' ג. ובכ"מ), שא"א להשפיע כח השכל אל הזולת, וע"ד הפתגם "א קאפ קען מען גיט אַרויפשטעלן"], אלא, כיון שלימוד תורה זה מקורו בכח שכלו של הרב (שבכח שכלו המיוחד המציא או השיג שכל זה), הרי מובן, שבו (בהדבר שכל עצמו) טמונים תכונותיו וחושיו המיוחדים של כל השכל של הרב. ונמצא, שנוסף לזה שהרב מלמד את התלמיד ענין פרטי בתורה ה"ה גם נותן לו ע"י לימודו את היכולת ששכלו ולימודו לעצמו יהי' בדומה לכללי הלימוד של הרב (ראה סה"מ ה'ש"ת ע' 15).

ויש לומר, שזהו תוכן מחז"ל ד"לא קאי איניש אדעתיה דרבי' עד ארבעין שנין" – שאין הכוונה בזה, לענין הבנת התלמיד לאשורם ולעומקם את דברי התורה ששמע מרבו לפני ארבעים שנה, אלא לענין שאז נקלט אצלו דרך הלימוד של רבו, עד שאופן לימודו של התלמיד לעצמו נעשה כמו דרך לימודו וכח¹⁹ שכלו של הרב, שע"י היגיעה בתורת רבו במשך מ' שנה, הרי חושי ותכונות שכל הרב (הטמונים בדברי שכל שהשפיע לתלמידו) נקלטים קמעא קמעא אצל התלמיד, עד שחושי התלמיד נעשים כחושי הרב, ואזי מחילא מביין כל ענין וענין כמו רבו. וזהו הפירוש "אדעתיה דרבי'" – לא הידיעות של רבו ודברי תורה המסויימים שלימודו, אלא דעתו, היינו כח שכלו וכללי לימודו של הרב עצמו, בתכונותיו המיוחדות ודרך לימודו.

וגם גדר זה יש להוכיח מפשטות הכתובים, שדבר זה (ש"לא קאי איניש כו'") למדים מ"אתם ראייתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם בארץ מצרים גו' המסות הגדולות אשר ראו עיניך גו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו' עד היום הזה" (פרשתנו כט, א-ג), והיינו שמכאן ולהבא יש לבניי "לב לדעת וגו'" את "המסות הגדולות" וכו' שעשה ה' להם לפני ארבעים שנה, וכפרש"י שלכן "מכאן ואילך יקפיד, ולפיכך ושמתם את דברי הברית הזאת וגו'" (שם, ח).

תרנ"ב ע' צה. אג"ק אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' תה. ולהעיר מתניא אגה"ק ביאור לסי' זך (קמו, ב ואילך) "אינם מקבלים רק הארת כו' ולכן ארו"ל שאין אדם עומד כו' אבל לאחר פטירתו כו' מבחי' רוח רבם העצמית".

18) ראה גם משכיל לדוד סוף פרשתנו. לקו"ש חיד"ד (ע' 104 ואילך). ולהעיר מראב"ע פרשתנו עה"פ. – וראה לקו"ת סוף פרשתנו ע"ד החסידות. 19) עיין המשך תערו"ב פרק רסח. וראה סה"מ

לקראת שבת

יט

דלכאורה אינו מובן תורף הכתובים, דהא בין הכתובים "ולא נתן גו" ל"ושמרתם גו" נאמר (שם, ד-ז) "ואולך אתכם ארבעים שנה גו' לחם לא אכלתם גו' ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון גו' ונקח את ארצם גו'" – שמאורעות אלו הם לא מלפני ארבעים שנה, אלא פחות, (הרבה) שנים אחרי יצי"מ, וא"כ בענינים אלה עדיין א"א להוכיחם ולתבוע מהם שיהי' להם "לב לדעת גו'". ותו, הא ב"דברי הברית הזאת" יש ענינים ששמעו מפי משה (לא בשנה ראשונה ליציאתם ממצרים, שכבר עברו מאז מ' שנה, אלא) הרבה שנים לאח"ז ועד – בסוף ארבעים שנה (כמו פרשת נחלות, ועוד) – ומדוע "יקפיד" המקום על שמיעת ענינים אלו, כשעדיין לא עמדו על "דעת רבם" בדברים אלה.

וע"פ הנ"ל מובן בפשטות, דהא פירוש וגדר "קאי איניש אדעת' דרבי" הוא, שדרך לימודו של התלמיד עצמו מתאחד עם כח שכלו של הרב, באופן שאז מבין כל ענין וענין ע"ד הבנת הרב, וכן בענינו, שלאחרי שבנ"י יש להם "לב לדעת גו'" הדברים שעשה להם הקב"ה מלפני ארבעים שנה, שע"ז עמדו על "דעת רבם" כביכול, הרי כבר יש להם "לב לדעת גו'" בכל מה שעשה ה' עמהם במשך מ' שנה אלו כו'²⁰.

ובזה מחוור גם מה שהעמידה על דעת רבו תלוי' בשנים, ולא בכשרונותיו של התלמיד ומדת יגיעתו בתורה.

כי ע"פ הנ"ל דמיירי ("לא קאי איניש אדעת' דרבי" עד ארבעין שנין") בתלמיד הלומד מרבו כללי הלימוד, מובן, שכלל זה קאי דוקא ברב ותלמיד שיש ריחוק בערך בין כח השכל שלהם ודרך הבנתם ולימודם, היינו שהוא בתלמיד שמקודם לזה לא ידע כלל את כללי הלימוד כיצד ללמוד, עד כדי כך שזה שחושי התלמיד ייעשו כחושי הרב ה"ז גדר חידוש גמור, שהרב ע"י לימודו עמו נותן לו כח וחוש חדש, ו"שכלול" כח זה של הרב אצל התלמיד נמשך מ' שנה (דהא באם טיב חושי הרב ושל התלמיד מעיקרא אינם רחוקים זמ"ז והי' יודע כללי הלימוד, א"צ שהיית זמן (רב) עד שהתלמיד יעמוד על דעת רבו).

[ויש לומר, שגם פרט זה נלמד ממקור הענין ד"לא קאי איניש כו'" – הפסוקים ד"אתם ראינתם גו' ולא נתן ה' לכם לב לדעת גו'", שהמדובר שם בהנהגת הקב"ה, ובזה גופא – הנהגה נסית שלמעלה מן הטבע ("המסות הגדולות גו' האותות והמופתים הגדולים ההם"), והנהגה זו היא למעלה מגדר שכלו של נברא, ולכן, לא הי' ביכולתם של בני"ז לקלוט במוחם ולבם טיב ומהות הנהגה זו (באופן שתתעצם עמם) עד ארבעים שנה – כי זהו חידוש]²².

ולפי זה נמצא, שתוכן מחז"ל ד"לא קאי איניש אדעת' דרבי" עד ארבעין שנין הוא אותו הענין ממש ד"בן ארבעים לבינה"²³ – ששכלול כח ההבנה והלימוד של האדם לוקח מ' שנה;

צ, א. וראה מדרש תהלים (באבער) שם. ועוד וכו'.

(22) ראה גם סה"ש תש"נ ע' 264 ואילך.

(23) ועפ"ז מובן גם פ'י הב' ברש"י הנ"ל ס"ב.

(20) להעיר מסה"ש תשמ"ט ע' 201 הערה 23.

(21) ולתי' הב' בתוד"ה עד ארבעין ע"ז שם (נדפסו שם ע"א) – משה רבינו עצמו עמד על דעת קונו תומ"י. ע"ש. וי"ל לפי שהי' "איש האלקים" (תהלים

אלא שבמשנה קאי בכח הבינה של האדם שיש לו מעצמו (הניתן לו בעת הלידה), ומחז"ל "לא קאי כו'" מדבר בכח בינתו ודעתו של הרב הניתן ונשפע (בהעלם) לתלמידו שלומד ממנו כללי הלימוד וההבנה, שכדי ששכל זה יתפתח וישתכלל אצל התלמיד עד שיתעצם עמו באופן שחושי התלמיד ייעשו כפי חושי הרב, צריך להיות מ' שנה (שהוא שיעור כללי לזמן שכלול כח ההבנה).

דרכי החסידות

אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ
מליובאוויטש נ"ע בענייני עבודת השי"ת

אמירת תהלים בשבת קודש

" . אמנם מה שכותב כת"ר ידידי המנהג מקדמת דנא שלא לאמר תהלים בש"ק ומוצאו מקדש קדשים הרה"צ אדמו"ר מרוזין צוקללה"ה נבג"מ זי"ע אתפלא הפלא ופלא . . "

ב"ה כ"ה מ"ח תרצ"ז
אטוואצק

כבוד ידידי הרה"צ הנודע לשם תהלה ותפארת בכביר פעולותיו הטובות גזע תרשישים הרה"ח כש"ת מוהר"ר אברהם יהושע העשיל שליט"א

בענג רב קראתי מכתב כת"ר ידידי על אודות אשר בא בכתובים עם כ"ק האדמורי"ם שליט"א על דבר קביעות אמירת יום קטן תהלים בכל יום ויום אחר תפלת שחרית ברבים, וזכות הרבים יחול על ראש כת"ר ידידי.

אמנם מה שכותב כת"ר ידידי המנהג מקדמת דנא שלא לאמר תהלים בש"ק ומוצאו מקדש קדשים הרה"צ אדמו"ר מרוזין צוקללה"ה נבג"מ זי"ע אתפלא הפלא ופלא.

רשום אצלי שמועה מקובלת מפי מורי ומלמדי החסיד המפורסם הר"ר שמואל בצלאל זי"ע אשר שמע מפי קדש הקדשים הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש (מליובאוויטש) צוקללה"ה

נבג"מ זי"ע מה שסיפר בזה"ל:

בהיותי בן שמונה, הנה באחד השבתים נכנסתי לכ"ק אאמו"ר – הכוונה על הוד כ"ק אביו הרה"ק הצמח צדק – וישב על מקומו ולמד ספר הזהר בתוך כך נכנס אחי הרב"ש – הוא כ"ק בנו בכורו של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צמח צדק – וסגר כ"ק אאמו"ר את ספר הזהר ואמר אשר בשעה שהצדיק הקדוש מרוזין אומר תהלים כל העולם פתוח לפניו, ובתהלים דשבת רואה בהשרשים שבכל עניני עולם, ואז הוא יכול לתקן בהשרש ובמילא נדחה ונתבטל הגזירה, ואני הנני מסכים עם עצת הצדיק הקדוש מרוזין.

וזה פרשת הדבר:

אהבה גדולה וחיבה יתירה היתה בין הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק צמח צדק ובין כ"ק אדמו"ר הרה"ק הרה"צ מרוזין זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

פעם אירע ענין כללי גדול ושלח הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק צמח צדק את מעלת כבוד הרב הגאון הצדיק החסיד הנודע ומפורסם כש"ת מוהר"ר אייזיק הלוי אל כ"ק אדמו"ר הרה"ק הצדיק מרוזין להתיישב ולטכס עצה נכונה בביטול הגזירה.

כבוא מעלת כבוד הרב הגאון הצדיק החסיד הר' אייזיק הלוי אל כ"ר אדמו"ר הרה"ק מרוזין קיבל אותו בסבר פנים מאירות ובשמעו דבר השליחות אשר מסר לו הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר הרה"ק צמח צדק אמר:

וועהלין מיר זאגין אפאר קאפיטלאך תהלים וועט השי"ת עפענען שערי אורה וועהלין מיר זעהען וואס טוט זעך [= נאמר כמה פרקי תהלים, ואזי יפתח הקב"ה שערי אורה ונראה מה נעשה].

ביום הש"ק – מספר הרה"ג הצדיק החסיד הר"א הלוי למורי ומלמדי החסיד הרשב"צ – בעת שאמר הרה"צ הקדוש האדמו"ר מרוזין תורה כדרכו, הנה באמצע פסק מלאמר וציוה אשר כל החסידים שהיו באותו מעמד יצאו מן החדר ועלי פקד להשאר, וכאשר יצאו כולם אמר לי הרה"צ הקדוש האדמו"ר מרוזין, עצתי נאמנה כי ישלחו שני שלוחים לעיר המלוכה בטענות אלו והגזירה תבטל בעזה"י וגם האדמו"ר שלכם מסכים עמדי.

והנני ידידו הדו"ש מכבדו ומברכו בגו"ר.

